

**ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ УЧАСТІ ТОРГОВЦЯ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ
В АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ****LEGAL GUARANTEES OF PARTICIPATION OF A SECURITIES DEALER
IN ADMINISTRATIVE LEGAL RELATIONS**

**Лісний І.А., старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право**

*Полтавський інститут економіки і права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Коваленко В.Ф., старший викладач кафедри правознавства та фінансів

*Полтавський інститут економіки і права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Стрілко Д.Л., старший викладач кафедри правознавства та фінансів

*Полтавський інститут економіки і права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних на цей момент теоретико-методологічних проблем цивільного та адміністративного права, щодо питання гарантій участі торговців цінними паперами в адміністративних правовідносинах. Основне питання форм участі торговця цінними паперами в правочинах з відповідними об'єктами правовідносин належить до малодосліджених аспектів правової дійсності. Положення вітчизняного законодавства не дають чіткої відповіді на дане питання, які форми діяльності торговця цінними паперами є участю, а які посередництвом при вчиненні правочинів, хоча віднесення діяльності до тієї чи іншої форми обумовлює характер зв'язку між торговцем й іншими учасниками правовідносин, а тому визначає його права та обов'язки. Крім того, в умовах глобалізації, активного розвитку вітчизняного ринку цінних паперів й виходу вітчизняних цінних паперів на міжнародні фондові ринки, це питання має принципове значення (навіть в період воєнного стану в нашій державі), адже пов'язується з прозорістю правового регулювання відповідних відносин й чіткістю нормативних положень, а тому впливає на інвестиційну привабливість сфери обігу цінних паперів, що в цілому обумовлює актуальність дослідження і його цінність для сучасної правової науки та практики правозастосування. У статті здійснено аналіз особливостей адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами в залежності від ступеня втручання держави у функціонування ринку цінних паперів (залежність статусу від моделі управління ринком цінних паперів). Сформульовано поняття загального адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами та спеціального адміністративно-правового статусу торговців цінними паперами.

Розглянуто гарантії діяльності торговця цінними паперами в Україні, спрямовані на забезпечення його прав та законних інтересів є невід'ємною частиною правового статусу.

Ключові слова: торговець цінними паперами, цінні папери, фондовий ринок, інвестиції, гарантії, законні інтереси, участь, посередництво.

The article is devoted to highlighting one of the currently relevant theoretical and methodological problems of civil and administrative law, regarding the issue of guarantees for the participation of securities traders in administrative legal relations. The main question of the forms of participation of the securities trader in transactions with the relevant objects of legal relations belongs to the understudied aspects of legal reality. The provisions of domestic legislation do not give a clear answer to this question, which forms of activity of a securities trader are participation, and which are mediation in the execution of transactions, although the classification of activity to one or another form determines the nature of the relationship between the trader and other participants in the legal relationship, and therefore determines his rights and obligations. In addition, in the conditions of globalization, the active development of the domestic securities market and the exit of domestic securities to international stock markets, this question is of fundamental importance (even during the period of martial law in our country), because it is connected with the transparency of the legal regulation of the relevant relations and clarity of regulatory provisions, and therefore affects the investment attractiveness of the sphere of securities circulation, which generally determines the relevance of the study and its value for modern legal science and law enforcement practice. The article analyzes the peculiarities of the administrative and legal status of securities traders depending on the degree of state intervention in the functioning of the securities market (status dependence on the securities market management model). The concept of the general administrative-legal status of securities traders and the special administrative-legal status of securities traders is formulated.

The guarantees of the securities trader's activity in Ukraine, aimed at ensuring his rights and legitimate interests, are considered and are an integral part of the legal status.

Key words: securities trader, securities, stock market, investment, guarantees, legitimate interests, participation, mediation.

Шлях до розвиненої та стабільно зростаючої економічної системи в Україні лежить у низці радикальних реформ, спрямованих на подолання браку достатніх знань, досвіду та повної законодавчої бази для визначення форм та гарантій участі торговця цінними паперами в правочинах з відповідними об'єктами правовідносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо статусу торговця цінними паперами й характеру його участі в правовідносинах знайшли висвітлення на сторінках праць таких вчених, як В.А. Васильєва, М.Ю. Віхляєв, В.В. Вознесенська, С.В. Глібок, О.В. Дідич, А.І. Дрішлюк, Д.В. Задохайло, С.С. Занковський, Д.О. Зеньков, В.О. Качур, В.Л. Костюк, В.О. Котюк, С.В. Лопатін,

С.Ю. Любімова, О.О. Маркова, В.С. Мілаш, О.М. Музичук, А.В. Панчишен, В.Д. Примак, Ю.О. Пундор, В.В. Рєзнікова, Т.О. Санжарук, С.О. Сергєєв, А.М. Шульга, Н.Я. Якимчук, В.Л. Яроцький та ін.

Метою статті є розмежування й визначення природи участі та посередництва торговця цінних паперів в правочинах, що вчиняються на вітчизняному фондовому ринку.

Невід'ємною частиною правового статусу є гарантії діяльності торговців цінними паперами, спрямованої на забезпечення їх прав і законних інтересів.

Згідно з широко поширеними позиціями в юридичній літературі, права та законні інтереси, не передбачені чинними правовими інструментами, мають мало

шансів бути реалізованими через інші правовідносини, окрім правових відносин їх носіїв. Гарантію можна розділити на широкую та вузьку. По-перше, гарантія стосується умов, засобів, способів, підходів і способів гарантування реалізації прав, спрямованих на захист та усунення можливих причин і перешкод неповної або неналежної реалізації прав. Банківські гарантії використовуються як спосіб забезпечення виконання зобов'язань. Невід'ємною частиною правового статусу є гарантії діяльності торговців цінними паперами, спрямованої на забезпечення їх прав і законних інтересів. [6, с. 166].

Згідно з поширеною в юридичній літературі точкою зору, права та законні інтереси, не передбачені чинними правовими актами, мають мало шансів бути дотриманими учасниками правовідносин, крім їх носіїв. Загалом, аналізуючи зміст гарантій і те, що пропонують науковці, можна зробити висновок, що гарантії є певним видом безпеки, а безпека залежить від того, що пропонується.

У зв'язку з цим відповідні гарантії можна поділити на ті, що стосуються набуття відповідним суб'єктом економічного та правового статусу як продавця цінних паперів, ті, що пов'язані зі статусом професійних трейдерів на фондовому ринку, та ті, що пов'язані з припиненням ринку цінних паперів на ринку цінних паперів. Гарантії на початку здійснення професійних операцій на ринку цінних паперів пов'язані з придбанням пов'язаних суб'єктів господарювання суб'єктів господарювання (загальних і спеціальних), що є основною передумовою такої діяльності. При придбанні юридичної особи суб'єкт господарювання встановлює правовідносини з паперовою товарною біржею як професійний учасник фондового ринку в правовому статусі торговця, брокера, посередника та/або зберігача. У зв'язку з цим на певному етапі основними гарантіями визначаються такі права, як право суб'єкта господарської діяльності, право на державну реєстрацію юридичної особи у формі адміністративного товариства та право на здійснення операцій з торгівлі цінними паперами. ліцензія.

Ці права у поєднанні з їх захисним впливом на органи державного управління, які здійснюють державно зареєстровану та ліцензовану професійну діяльність на фондовому ринку, мають забезпечити належну реалізацію відповідних правових механізмів. Гарантії свободи підприємництва в рамках верховенства права у сфері економічних та економічних відносин є положеннями статті 42 Конституції України, положеннями глави 4 Цивільного кодексу України та інших положень Конституції України. законодавство Стаття 42 Конституції України передбачає, що кожен має право на підприємницьку діяльність, що не заборонено законом [1].

У свою чергу частиною першою статті 43 Цивільного кодексу України встановлено, що підприємці мають право самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, не заборонену законом. Реалізація ознак окремих видів підприємницької діяльності, встановлених законодавчими актами. Принцип такої діяльності також забезпечує свободу підприємництва, відповідно до статті 44 Цивільного кодексу України, яка є вихідною для державного регулювання підприємництва. До цих принципів відносяться: вільний вибір видів діяльності у виді бізнесу; самоорганізація плану підприємницької діяльності, вибір постачальників і споживачів продукції, що випускається тощо; вільне наймання працівників; комерційний розрахунок власних комерційних ризиків; знову вільний. перерахування прибутку.

Звернемо увагу на позицію Д.В.Задихайло про те, що право на підприємницьку діяльність є системним елементом загального комплексу відносин у ринковій економіці та має розглядатися в контексті «вертикальної» та «горизонтальної» системних структур правових інститутів і законодавчих систем. Загалом слід зазначити, що через зв'язок між суб'єктами господарювання та державою

гарантія прав на забезпечення корпоративної діяльності, особливо діяльності з торгівлі цінними паперами, має особливе значення та безпосередньо наповнена реальним змістом. У цьому сенсі держава зацікавлена у формуванні нових суб'єктів господарювання, принаймні у таких випадках: наповнення джерела державного бюджету.

Часто безпосередньо зацікавленістю держави в утворенні нових суб'єктів господарювання є отримання додаткових надходжень до державного бюджету, які дозволять державі виконувати свої функції у правоохоронній, соціальній та інших сферах суспільного життя. По-друге, створення суб'єктів підприємницької діяльності часто пов'язане зі створенням нових робочих місць, тому стимулювання такої діяльності державою, з одного боку, надає працівникам можливість реалізувати свої можливості та отримати оплачувану роботу, а з іншого – полегшує безробіття у вигляді соціальних виплат Бюджетне навантаження, щоб заощадити гроші, щоб спрямувати їх на інші функції.

Проте варто пам'ятати, що свобода підприємницької діяльності та гарантії її здійснення підлягають певним обмеженням, які визначаються законодавчими актами, створеними з метою гармонізації правових положень в окремих сферах суспільних відносин і спрямованих на забезпечення соціальних і національних інтересів. Хоча, як зазначила Бочкова І.І., на практиці важко перевірити відповідні обставини, пов'язані з особливостями процедури, і відсутня необхідна вихідна база, яка б надала необхідну інформацію, не впливаючи на дійсність процедури реєстрації юридичних осіб. сутності [4, с. 134]. Проте характер обставин, про які йдеться, слід розглядати як обмеження підприємницької свободи та підстави для реєстрації юридичних осіб – адміністративне товариство. В теорії адміністративного права державна реєстрація суб'єкта підприємницької діяльності розглядається як забезпечення такого суб'єкта господарювання необхідними правовстановлюючими документами для здійснення ним господарської діяльності відповідно до закону, а також для здійснення цього ряду безперервних, законних змістовних дій, спрямованих на отримання прав та обов'язків суб'єкта господарської діяльності (комерційної юридичної особи).

Вважаємо, що це стадія легітимації, одна з основних гарантій прав і законних інтересів суб'єктів господарської діяльності. Адже повний перелік підстав для відмови у державній реєстрації юридичних осіб – адміністративних товариств (за такою організаційно-правовою формою можуть здійснювати діяльність торговці цінними паперами) мінімізує ризик порушення прав суб'єктів юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Державна реєстрація таких прав, створюючи час від часу передумови для збору доказів при порушенні таких прав – з метою їх відновлення в судовому порядку.

Крім того, прозорість та формалізація процесу реєстрації є запорукою дотримання прав та законних інтересів суб'єкта. Зокрема, з цього приводу І. І. Бочкова зазначила, що єдиними положеннями Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» є встановлення чітко визначеного мінімального комплексного переліку документів, які подаються для державної реєстрації, а також заборона вимог щодо надання додаткових документів для державної реєстрації (якщо це не передбачено законом), а також відкритості та доступності відомостей з Єдиного державного реєстру фізичних осіб-підприємців [7, с. 133–134].

Підсумовуючи, слід погодитися з Віговим О. П., який стверджує, що акти, які становлять зміст Державного реєстру, є однією з невід'ємних (її регулювання), а функції та повноваження Держави встановлюються невід'ємно. Реєстратор має виконавчо-розпорядчий (організаційно-

розпорядчий) характер. Такі самі відносини між суб'єктом господарювання та національним реєстратором, які фігурують у національному реєстрі суб'єкта господарювання, мають зобов'язально-правовий характер, оскільки правовідносини між зазначеними суб'єктами містять їх взаємні права та обов'язки [2]. Гарантія отримання ліцензії на торгівлю цінностями.

З цієї нагоди, стаття 19 Конституції України передбачає, що правовий порядок в Україні базується на принципах, за яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в порядку, встановленому Конституцією та законами України [5, с. 19].

Документи, необхідні для отримання ліцензії, та умови її перегляду визначаються положеннями зазначених нормативно-правових документів. Крім того, частиною третьою статті 13 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» визначено вичерпний перелік підстав для відмови суб'єкту господарювання у видачі ліцензії, а частиною шостою цієї статті передбачено, що у рішення про відмову у видачі ліцензії, зокрема Перелік та опис підстав (причин) прийняття рішення про відмову у видачі ліцензії разом із рекомендаціями щодо усунення відповідних недоліків мають відповідати вимогам форми ліцензії у чіткій, зрозумілій і адекватним чином.

Що стосується забезпечення професійної діяльності торговців цінними паперами на фондовому ринку, то вважаємо, що нормативні положення спрямовані на безперешкодно реалізацію прав і законних інтересів таких продавців у відносинах з клієнтами, контрагентами (іншими учасниками фондового ринку) А також нагляд (контроль) державних органів за діяльністю торговців цінними паперами. Що стосується таких гарантій, насамперед свобода договірної діяльності торговця цінними паперами, презумпція правомірності його дій, наявність вичерпного переліку підстав і форм втручання державних органів у таку діяльність, зокрема шляхом перевірки та реакція на його дії бланки, наприклад, анулювання ліцензії. Стаття 19-7 «Гарантії невтручання у діяльність особи, що здійснює клірингову діяльність», зазначена у Законі, передбачає, що втручання державних органів чи їх посадових осіб у здійснення функцій та здійснення повноважень клірингових установ та Кліринговий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках заборонений, крім випадків, визначених законом [6, с. 197].

З цього приводу слід зазначити, що охорона діяльності може існувати у вигляді заборони та відповідальності за протиправні дії учасників правовідносин, але цим не обмежується. Свобода договору є однією з основних гарантій господарської діяльності, оскільки забезпечує вільний вибір контрагентів і можливість самостійно формувати умови договірних відносин у межах, дозволених або не заборонених нормами законодавства. Найбільш повно положення статей 6 та 627 Цивільного кодексу України розкрито у відповідних гарантіях. З точки зору практики правозастосування це означає, що торговець цінними паперами може самостійно вступати у правовідносини з принципомом, якщо він виступає посередником на фондовому ринку, з яким формує умови для здійснення діяльності на користь довірителя, його оплату тощо. Крім того, торговець цінними паперами може укласти договір з учасником фондового ринку на умовах, визначених у договорі з довірителем, або на умовах, визначених контрагентом, і є торговцем, якщо діє від свого імені та у власному інтересі.

Свобода договору продовжується в іншій гарантії діяльності торговців цінними паперами на фондовому ринку – презумпції законності угод. Оскільки вся діяльність трейдера, будь то дилер, брокер, посередник або адміністратор цінних паперів, опосередкована правами

інших сторін правовідносин, передбачувана працездатність спрямована на стабілізацію цінних паперів в обігу та принцип матеріальних відносин, як і в цьому випадку, щоб припинити його дії та скасувати їх наслідки, необхідно пройти судовий процес, який зазвичай впливає на статус угоди лише після завершення судового процесу. Ця презумпція визначена статтею 204 Цивільного кодексу України, відповідно до якої правочин є правомірним, якщо він прямо не визнаний законом недійсним або не визнаний судом недійсним. Хоча недійсність договору згідно зі статтею 215 ЦК України не тягне за собою визнання його недійсності та не тягне наслідків для сторін, однак у правозастосовчій практиці сама наявність ознаки недійсності договору є недійсним, недостатньо для фактичного скасування його наслідків, тому відповідне питання залишається для вирішення судами. У зв'язку з цим частиною першою статті 207 Цивільного кодексу України чітко визначено, що господарські зобов'язання не відповідають закону або виконуються з метою, що завідомо порушує інтереси держави.

Водночас ми вважаємо, що найважливішою умовою сучасності є безпека. Необгрунтоване втручання держави у сферу підприємницької діяльності може призвести до зриву діяльності суб'єкта, погіршення репутації бізнесу, а також може бути передумовою для отримання неправомірно пов'язаним бізнесом певних вигод і навіть чинить протиправний тиск на тілі. При цьому гарантією належного контролю за діяльністю суб'єкта мають бути прозорість контрольних процедур, повний перелік підстав для перевірки, дотримання норм законодавства про збереження таємниці (комерційної, банківської та ін.), повний список причин відкликання ліцензії. На наш погляд, в умовах економічної глобалізації набагато більш ефективним способом регулювання адміністративно-правових відносин був би відхід від обов'язкових методів впливу в окремих сферах суспільних відносин та надання їм більшої самостійності. Коли йдеться про економічні процеси, такий підхід може створити набагато ефективніший інструмент, ніж суворий та чіткий режим комплаєнс-контролю.

У сьогоденній ситуації більшість підприємств намагаються використовувати інструменти зниження ризиків, у тому числі страхування ризиків, у тому числі майна, промислової продукції, обсягу продажу тощо, а якщо ні, то професійні консалтингові фірми, що базуються на управлінській, маркетинговій та фінансовій діяльності.

Припинення, зазвичай, відбувається за припиненням діяльності спеціальної юридичної особи. Воно може бути примусово чи добровільно припинено. У примусовому порядку у зв'язку з відкликанням ліцензії юридична особа позбавляється спеціальної юридичної особи. Такі скасування відбуватимуться в установленому порядку лише з причин, передбачених законодавством.

Гарантією добровільного припинення діяльності спеціальних економічних корпорацій для торговців цінними паперами є чітке положення про порядок відкликання ліцензії. З 10 підстав для відкликання ліцензії йдеться лише про волевиявлення суб'єкта, як це визначено у ч. 2 ст. 16 Закону України «Про ліцензії на провадження видів економічної діяльності» – його власне Подання заяви про анулювання ліцензії (частина 2 пункту 1 статті 16).

Цією частиною четвертого розгляду встановлено, що орган, що ліцензує, приймає рішення про відкликання ліцензії протягом п'яти робочих днів з дня надходження заяви. Таким чином, порядок ліквідації юридичної особи – управління товариством добровільно регулюється законодавством, зокрема ЦК України та положеннями Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та індивідуальних підприємств». Документи, необхідні для проведення відповідної реєстраційної кампанії та порядок її проведення встановлюються положеннями глави IV цього Закону. Загалом, згідно з їхнім правовим

аналізом, можна констатувати, що держава справді гарантує право підприємця на припинення такої діяльності у зв'язку з ліквідацією такої юридичної особи. Тут чітко зазначено порядок припинення загальних та спеціальних юридичних осіб торговців цінними паперами (припинення правового статусу управляючих компаній та торговців цінними паперами), зв'язок із положеннями статей 104 та 16 Цивільного кодексу України. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності». Так, пунктами 1 та 2 статті 104 Цивільного кодексу України передбачено, що юридична особа припиняється внаслідок переходу всього її майна, прав та обов'язків до іншої юридичної особи (злиття, злиття, поділ, перетворення) або внаслідок ліквідації. Юридична особа зупиняється з дня припинення до ЄДРЮЛу. У цьому випадку юридична особа ліквідується за рішенням її учасників або за рішенням суду про визнання судом неправильною державною реєстрацією юридичної особи внаслідок порушення, яке не може бути виключено при його створенні, а в інших випадках, передбачених законом (стаття 110 Цивільного кодексу України). Аналогічно, у пункті 3 частини 2 статті 16 Закону України «Про ліцензування видів економічної діяльності» зазначено, що підставою для ухвалення рішення про відкликання ліцензії є наявність відомостей до ЄДРЮЛу. Індивідуальні підприємці про державну реєстрацію припинення діяльності юридичних осіб (державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців), за винятком випадків, передбачених частиною 4 статті 15 цього Закону.

Аналогічно, Частина 4 Розділу 15 передбачає, що якщо ліцензіат припиняє свою дію внаслідок злиття, злиття або організаційної зміни, а його правонаступник має намір здійснювати економічну діяльність того виду, на який ліцензіат має ліцензію, такий Уповноважений повинен, на строк не більше трьох місяців здійснювати такий вид економічної діяльності на підставі раніше виданої ліцензії, здійснення організаційних заходів, пов'язаних з придбанням нової ліцензії для її здійснення Ми залишаємо за собою

право гарантувати Загалом, на нашу думку, необхідно враховувати, що держави принаймні щодо ситуацій, що становлять інтерес для формування держав, не зацікавлені у зупиненні економічної діяльності відповідних суб'єктів, зокрема, торговців цінними паперами, нових предметів.

Узагальнюючи вищевикладене, забезпечення дотримання прав і обов'язків торговців цінними паперами є повний і закінчений комплекс правових механізмів, вкладених у створення належних умов виникнення та її реалізації законних прав торговців цінними паперами. система. Відносини, що виникають на ринку цінних паперів, зокрема правовідносини між торговцями цінними паперами як посередниками та їх клієнтами, а також захист у разі виникнення суперечок, незгоди або порушення правовідносин іншими сторонами Елементи забезпечують взаємозв'язок через призму та її припинення (вихід біржових торговців).

При цьому зазначимо, що загальна гарантія дотримання законності органами державної влади та місцевого самоврядування щодо осіб чи суб'єктів, які набувають загальної та спеціальної економічної правосуб'єктності, є гарантією судового захисту прав. Такі органи визначено у статті 55 Конституції України.

Висновки. Необхідно наголосити на тому, що у відносинах, які виникають між суб'єктом підприємницької діяльності, зокрема торговцем цінними паперами, та державою, особливе значення мають положення законодавства, які забезпечують невідворотність покарання за спричинену шкоду й забезпечують існування механізмів відновлення становище особи чиї права та законні інтереси порушені.

Виховний й охоронний вплив таких положень є надзвичайно сильним, зокрема у зв'язку з тим, що пов'язується не лише з негативними наслідками для порушника, які мають майнову форму, а й тим, що в більшості випадків дозволяють ідентифікувати винного і в залежності від характеру вчиненого ним діяння притягти його навіть до кримінальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. (станом на 01.12.2022 р.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 26.12.2022).
2. Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків. Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96> (Дата звернення 26.12.2022).
3. Васильєва В.А. Договірне регулювання відносин з надання посередницьких послуг. *Університетські наук. записки*. 2010. № 4 (36). С. 25–29.
4. Глібок С. Особливості діяльності банків на ринку цінних паперів. *Вісн. Нац. акад. прав. наук України*. 2013. № 4 (75). С. 172–181.
5. Дідич О. В. Адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. О., 2004. 19 с.
6. Недопрядко Ю. В. Правова природа неемісійних цінних паперів. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Серія : Правознавство*. 2012. Т. 17 Вип. 1/2 (16/17). С. 80–85.
7. Попова А. В. Правове становище професійних учасників ринку цінних паперів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2006. 20 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.